

Bosanska Krupa

Ja sam '67. godišta. Prije rata živjela sam u Bosanskoj Krupi, u gradu. Živili smo, muž, ja, djete, tad je bio beba od tri godine, svekar, svekrva, zaova, njen muž, njenih dvoje djece. Puna kuća. Svi smo radili. Muž mi je radio i privatno i u državnom poslu. Svekar, bio je isto privatnik, pred rat sam je otišo u penziju, svekrva je isto radila, zaova je isto radila k'o nastavnik, zet u tekstilnoj industriji. Ja mislim da nema u svijetu zemlje u kojoj je radnik mogao da živi solidno i da ima kuću, i da kupi auto, i da godišnje ode na godišnji odmor na more. U ono vrijeme ja sam mislila da će moj sin da ima avion, a sad ima gore djetinjstvo neg' što sam ga ja imala.

Sad kad vratim film unazad, ja stvarno ne znam šta je nama onda falilo. Mislim da nismo znali da cjenimo ono što smo imali, da nismo znali da uživamo u tome. Ono vrijeme komunizma je bilo bratstvo i jedinstvo, nisi znao ko je Hrvat, ni Musliman, ni Srbin, to se uopšte nije razlikovalo.

Mi smo bili preko Une gdje je većinom bilo muslimansko stanovništvo. Naša je kuća bila, a okolo su sve bili Muslimani, da nikada ni ružne riječi niko reko nije. Hrvata je bilo jako malo, par porodica.

Odnos između ljudi je bio super, dok nisu krenule razvaljivanje Jugoslavije, dok nisu krenule stranke. Do tada uopšte nismo znali ko je šta. Ja sam išla u školu, tek poslije kad sam vratila film unazad, skontala da je nas samo pet Srpkinja bilo u razredu, ovo ostalo su bili Muslimani.

Ja mislim da su nas političari fino prevarili, da su tražili zlo tamo gdje ga nije bilo, da je to sve vještački stvoreno, izmišljeno. Možemo mi pričati šta hoćemo, svima nama je bilo dobro.

Prvi put sam osjetila da će biti rat kad je krenulo sa Slovenijom '91. godine. To se brzo završilo, pa smo kontali to će biti kraj. Onda, poslije toga je krenula Hrvatska. E, to je već bilo nama malo bliže. Hajde, sve opet i Hrvatska i SAO Krajina, brzo su se i oni nekako smirili. Kad je došlo Sarajevo, onda bogami, nije nam bilo baš svedno. Poslije Sarajeva došli smo na red mi. Ja mislim da je odmah poslije Sarajeva i Krupa prva koja je zaratila.

U gradiću Otoci, Muslimani su zarobili Martića. On je bio policajac pa je preuzeo vlast u SAO Krajini. Zarobili su ga, mislim, bez prava, jer on je držo hrvatske, šta ima veze što je prolazio tuda. Držali su ga par dana i onda su iz SAO Krajine, otuda ovi su se digli valjda, ne znam ni šta je bilo.

Rat je kod nas počeo 21. aprila 92. godine. Poslije je Martić pušten, policija se razdvojila na srpsku i muslimansku. Onda smo mi vikendom, kad dođe subota i nedelja, mi svi idemo na selo samo da nismo u gradu. Nije se tad pucalo, ali je situacija bila napeta, nešto je u zraku lebdilo, neki čudan osjećaj. Kad idete kroz grad, sve se onako na brzinu dešava, nema da se zastane, da se priča ko nekada. Nikom na pamet nije bilo da ide da prošeta. Tako je bilo jedno mjesec dana, dva. Onda su krenule noćne straže. Svako selo drži. U jednom selu naišli su dva

vojnika, ni dan danas ne znam kakve su nacionalnosti bili, uglavnom na njih je pucano. Oni su doveženi u bolnicu. To je bilo baš prvo pucanje. Pošto mi je zet radio u bolnici, on je nama rekao šta se desilo, da postoje te neke straže, da postoje te neke vojske, nešto da se dešava. Onda smo ja i moja zaova sa djecom otišli u jednu vikendicu. Jedan naš komšija, Musliman, on nam je dao tu vikendicu, k'o u slučaju da se zarati njemu nije mjesto gore, jer je to srpsko selo. Gore smo bili jedno četiri, pet dana i već smo kontali da se vratimo. Nema rata, mi hajd da se vratimo nazad. 21. aprila u pet sati negdje uveče počelo je da se puca. Moj muž je osto kod kuće, stričevi, od strica familija, svi su ostali kod kuće. Moj muž je radio u jednom muslimanskom selu, da nikad problema nije imo, nit mu je ko ružne riječi rek'o. I on je ono ide na poso, dođe vikendom gore kod nas na selo, onda nas obiđe, pošto ja tad nisam radila, bila sam na čekanju. Zaova mi je putovala u školu dole, autobusi su išli, a uveče je dolazila gore. Svekar i svekrva, kad su vidili da smo mi izišli sa djecom, onda su i oni došli za nama, tako da je samo moj muž i od zaove mi muž, dolazili kući i noćivali. U to vrijeme, kad je se zaratilo, moj muž je bio kod kuće, a zet je bio na ovoj strani. Onda su i zapucal. Bilo je granatiranja i čišćenje grada. Onda su oni očistili krug, k'o grad. E, kad je grad pao u srpske ruke, onda je granica bila Una. Naša kuća je ostala preko Une, tamo na muslimanskoj teritoriji. Mi smo ovamo izišli prije i ostali smo tu, u tom selu sve do '95. godine. U septembru je naša kuća planula, izgorila. Ko ju je zapalio ne znam.

Pošto je centar grada pripao Srbima, moji roditelji su ostali u svom stanu. Stric mi, koji radi u Njemačkoj, imao je kuću na periferiji, jedno tri kilometra od grada, onda sam ja tu došla, pa sam živjela u toj kući tri godine, od '92. do '95. godine.

Pa, prva granata je bila strašna, prvi snajper je bio strašan. Poslije mi to više nismo brojali, navikli smo više da živimo sa tim. Moj se sin igro ispred kuće gdje su meci fijukali, snajper je tuko, granate su padale, navikli smo se na to. Meni je puno teže bilo kad je potpisan taj Dejtonski sporazum i kad smo došli ovamo. Meni je lakše bilo živiti sa onim granatama, nego ovde.

Granatiranja i pucanja je bilo svaki dan i noć, od '92. do '95. godine. Kad se ne puca mi smo se bojali, jer dok se ne puca nešto se dešava, a ovako, navikli smo se na tu pucnjavu i na granate. Snajper, znali smo kud može da puca, kud mu je vidljivo, gdje je opasno. Iz početka se puno ginulo, dok se nismo navikli. Zadnju godinu dana smo se već bili navikli i to nam je bio normalan život. Mogli smo spavati, navikli se na sve. Nismo imali ni struje, ni vode, al' je tad sve bilo normalno. Svašta čovjek može da izdrži, i ko zna koje su granice te izdržljivosti, to bog zna.

Muž je bio na liniji. Sve što je muško, i moj tata koji je bio pred penziju. Nije mogo niko da bira, puška se morala uzet. Jedino ko je uspio da pobjegne preko granice u Srbiju, ali poslije dvije, tri godine se i to vraćalo. Hapsili su ih tamo pa su ih dovodili. Jednostavno nismo mogli da biramo.

Hrane smo imali dovoljno. Niko nije bio gladan u to vrijeme. Imali smo i novaca dosta, ponjeli smo. Bilo je teško prvih mjeseci dok nije koridor probijen sa

Srbijom. E, kad je koridor probijen, onda normalno je stizala roba, namirnice. Bila je humanitarna pomoć, Crveni krst. Cijelo vrijeme je dolazilo brašno, ulje, garderoba.

Sve naše stvari su ostale u kući, to je sve izgorilo. Kada smo napustili vikendicu ponjeli smo manje neg što smo donjeli. Kod nas je bilo, ako je kakva ofanziva, onda se civili povlače. Mi smo tako u te tri, četiri godine stalno bježali, tako, kad je to stvarno došlo da bježimo, mi smo opet mislili da ćemo se vratiti, tako da nam je ostalo i ono što smo donjeli. Izašli smo sa kesicama u ruci, ono samo za djecu da se imaju presvući i gotovo. O nekim stvarima, namještaj, to niko nije ni mislio. Već '92. godine ja sam prežalila to što sam napustila svoje mjesto. Sve sam imala nadu, dok je kuća bila čitava, hajde vratićemo se. Međutim, kad je izgorila, ruševina samo. Za vikendicom, od toga čovjeka što nam je ostavio, nisam ni žalila. Za čim da žalim?!

Početak septembra '95. godine, kad je pao SAO Krajina, kad je pao Drvar, Petrovac, Muslimani su odozgo i Hrvati krenuli preko Drvara i Petrovca, tako da su oni došli nama iza leđa. Nije bilo tolko vojske da zaustavi. Međutim ja mislim da je to sve politika odigrala, da je se to moglo odbraniti da je se htjelo. I mi smo vidjeli kad se povlači vojska, povlači se artiljerija, onda smo krenuli i mi sa djecom. Sve je krenulo, jako malo je ostalo civila. Vojske je nešto poginulo, nešto zarobljeno. Malo kako je moglo da bude.

Svi smo krenuli prema Prijedoru i Banja Luci, jer to nam je jedini put bio. Imali smo auto. Svekar je vozio, muž mi je i tada bio na liniji, zet isto. Cijelo vrijeme dok smo bili na onoj teritoriji od Krupe pratile su nas granate. Mi smo bili jedni od prvih koji su krenuli, jer smo mi prvi vidjeli šta se dešava. I vojska nam je rekla da vodimo djecu odatle. U jednom mjestu kod Novog, jedno petnaestak civila je poginulo od granatiranja.

Mi smo prvo otišli u Prijedor. Tu smo imali neke kumove koje nismo ni znali do tada, ali eto. Kad je zlo, onda se svi sjetimo svakoga, pa smo kod njih bili dva mjeseca.

Pojma nemam zašto smo došli ovdje. To je bilo nečija politika, ja ne znam. Oni su nama obećali k'o tamo ima svega i svačega, ima kuća, ima smještaj. Tad je već moj muž bio oslobođen i on je doveo auto i nas sviju odveo. Zaova je ostala u Prijedoru jer je dobila stan. Mi smo krenuli prvog decembra ovamo i stigli smo nakon dan, dva, jer tad su kolone bile duge i putovalo se dva, tri dana. I od tada smo ovde u kampu. Za ovaj kamp niko nije znao da postoji. Javili su u opštinu i dole su već bili ljudi koji su organizovali ko će gdje. Obično su vamo žene sa djecom i starci, bolji je smještaj, a ove druge su po školama.

Ovo je nenormalan život. Za mene je normalan život da čovjek radi i da živi od tog svog nekog rada i da ima nešto svoje. Međutim mi nemamo ništa svoje, niti imamo kakve šanse za posao. Privreda u cijeloj Republici Srpskoj je il nikako il jako malo krenula. Kad se radi, ide se ljeti kod privatnika u Srbiju ili tu negdje u

okolini, Bjeljину. Kopaju, beru paprike i tako to. Zima kad dođe onda svi tako čekamo proljeće da krenu radovi.

Do '98. godine, do ljetos, jedini izvor primanja je bilo to što mi je familija pomagala. Imam brata u Srbiji, dva strica u Danskoj, koji su nam mjesečno slali pomoć neku. Uspjeli smo i mi nešto da zaradimo. Svekar i svekrva su išli i pored penzija tih, da kopaju, da beru voće k'o svi odavde. Ja nisam išla nikuda, imala sam malo djeće.

Imamo i ovdje pomoć. Redovno dobivamo namirnice i brašno, svježe voće i povrće. Sve su to strane organizacije, više ne znam ni koliko ih ima, svaki put je neka druga. A od domaćeg Crvenog krsta ja mislim da mi ovdje ništa ni ne dobivamo. Ta to dobivaju samo ovi što su u kućama smješteni. Pa i naši domaći nemaju šta da nam daju.

Sad imam neku sigurnost. Muž mi je dobio stalni poso i nemam više velikih teškoća k'o prije. Nije više k'o kad dođem ovde i čekam red da mi daju konzerve. Kamo sreće da ja imam dovoljno novaca da odem sve da kupim šta mi treba, a ne da čekam da mi neko da nešto. A sad nadam, mislim, trebo bi dobit neki smještaj. Išla bi ja i privatno da stanujem, ali je Banja Luka jako puno naseljena, ima puno stranih organizacija koji imaju tamo kancelarije i tako da su stanovi skuplji nego u Beogradu. Mi sa nekom normalnom platom ne možemo to da platimo, ili bi mogli da platimo, al ne bi imali od čega da živimo.

Kuću više nikada nismo vidjeli. Tad kad je izgorila, otišli smo '95. godine i otada više niko nije ni išao. Uopšte nemam želju da odem. Samo bi se razočarala. Šta bi vidjela?! Ruševinu. Opet, ovima kojima je kuća ostala čitava, išli su. Prije par dana su išli autobusi i narod je odlazio i obilazio. Neki su primiti u kuću, neki nisu, neki su mogli da vide, neki su čak i kafu popili i popričali. Sve se to svodi na isto, to jednostavno nije tvoje i gotovo.

Neka mi je sigurnost da ostanemo u Banja Luci. Ima posla on, ja možda ga nađem, možda ne nađem.

Ne znam zašto je bio rat i kome je trebo. Ja mislim da je sve to krenulo od raspodjele Jugoslavije, kad su krenula previranja, kad su se probudila ta nacionalna opredjeljenja, te stranke, kad su Muslimani našli svoje, Hrvati svoje, Srbi svoje vođe neke. Da je to sve, jednostavno nacionalizam probuđen u ljudima. Za mene su svi jednako krivi za rat. Al' u ono vrijeme nije se moglo birati, to je bila neka euforija. Odjednom nam niko nije valjo. Srbima nisu valjali Muslimani, Muslimanima nisu valjali Srbi, Hrvatima ni jedni, ni drugi. Ljude je okrenuo nacionalizam, samo nacionalizam. Jednom Muslimanu, na primjer, njemu je kriv neki Srbin što nije završio fakultet i tako obratno. Za sve je bio neko drugi kriv. Bilo je tu ratnih profitera, sa svih strana. Neko je isplivo, neko je potonuo, još ga odozgo sabili. Običan narod, većina naroda, samo su gubitnici. Ništa dobro nije donio rat, baš ništa. Prije neki dan, nestalo struje i ja kontam, ljudi moji, pa, ima li igdje na svijetu da je se narod borio da mu bude gore?! Sad ja nemam televizora, nisam uspjela da ga donesem, Moje djeće sada nema uopšte televizora, a ja sam

ga imala. I umjesto da iz generacije u generaciju idemo bolje, mi se vraćamo. Mi sad kupujemo polovne neke šporete što je narod pobaco, što mu ne treba više; frižidere popravljamo, krpjlačimo, crno bijele televizore i to nam je sad tako, a imali smo sve.

Ne mislim da bi trebalo biti ponovo rata. Što se mene tiče, nije trebao biti ni ovaj. Mislim da smo mi svi izgubili volju i da smo vidili da to ne vodi ničemu, da je to moglo sve drugačije da se riješi.

Da se zajedno ko nekada vrati, živi i radi, sumnjam da bi moglo. Puno je narod izgubilo. Onaj ko nije dao žrtve, opet je drugačije toj porodici. A onaj ko je izgubio dvoje, troje iz porodice, to jednostavno ne može da zaboravi. Drugo je bilo '41. godine. Onda smo mi imali k'o njemačkog agresora, pa kad su oni otišli i izišli k'o poraženi, opet smo mi to drugačije između sebe. Komunisti su bili bratstvo i jedinstvo, sve je to nekako poravnato bilo. Međutim, ovo je drugačije. Ovo je nacionalni rat, ovdje ima puno više problema. Mi ne vidimo da bi mogli neki normalan život ko nekada. Možda vremenom, ako ostane ovako, oni u Federaciji, mi u Republici Srpskoj, možda ćemo se godinama okrenuti zajedničkoj ekonomiji. Možda kroz par godina, kroz deset, dvadeset, pedeset, ali da se to prepusti narodu, da on sam to. Ako to bude na silu, mislim da će to samo biti pakao i za jedne i za druge.

Kada bi bio ponovo počeo rata, bježala bih što dalje ako bi imala šansu. Ne bi me mogli stići koliko bi mogla pobjeći. Mi '92. godine nismo imali šanse da bježimo. Jednostavno, granica se zatvorila. Kud sa porodicom?! Ne može, nema gdje.

Ja sam prije svega čovjek. Svi smo mi rođeni k'o Srbi, Muslimani, ovo, ono, ne znam više ni ja. Ja mislim da je ljudsko nešto što bi trebalo da bude glavno svugdje. Međutim, mi smo to ljudsko zaboravili. Mi smo to zaboravili od '91. godine i krenuli smo da je bitno biti Srbin. Što veći krst nosimo, to smo veći Srbi, što veći mjesec i zvijezdu to smo veći Muslimani. Ja, ako sam Srbin, i ako idem u crkvu, i ako se molim bogu, to je moje lično, nešto moje intimno. Ne treba da se kitim sa tim i da izvikujem to na sav glas. To je stvar lične opredjeljenosti. Narod koji nema svoju religiju i vjeru, ne može da bude ni dobar čovjek, ni dobar komšija, ni dobar prijatelj. Mora da ima nešto svoje, neko korijenje odakle potiče. Sad je isplivalo, od početka rata pa do sada, baš ono loše u ljudima. Nigdje više nema dobrog. Svi se bojimo da će nam neko nešto loše uraditi, da će nas neko prevariti, da nigdje ne vidimo više dobrog čovjeka. Ako nam neko pomaže zato što smo mu dragi i što se tako osjeća, svi gledamo mislimo da on sigurno ima neke koristi od toga dok on nama pomaže. Međutim, primjećujem već da i to polako tone i da dolazi neka ravnoteža.

Mi smo 50 godina bili pod komunističkom vlasti, gdje je vjera bila zabranjena, gdje nisi mogli da budeš član komunista ako si religiozan. Ako vjeruješ u nešto, to nije moglo da bude. Odlični đaci su predloženi u Komunističku partiju. E, sad ako

ti nećeš, zašto nećeš, ti ideš tamo na tu sjednicu, objašnjavaš zašto ti to nećeš. U ono vrijeme, to je bilo sasvim nešto normalno. Samim tim što si komunist, ti nisi mogao ni da ideš u crkvu, ni da slaviš slavu, ni Božić. Bila je Nova Godina, Prvi maj i ti ostali praznici. Kad se zaratilo i kad je to sve palo u ladnu vodu i kad je ispalo da to ne valja, tih 50 godina da je promašeno, e, onda smo se mi okrenuli krajnosti. Iz one krajnosti kad nismo u ništa vjerovali, mi sad vjerujemo u sve. Pa sad smo vaki Srbi, sad smo vaki Muslimani, sad smo vaki Hrvati. I ono što ne bi radil, i sad radimo, čisto da se dokažemo kako mi pripadamo tome, kako možemo, kako znamo. Ja vjerujem da većina od nas ni dan danas ne zna pravi smisao vjerovanja, jer ne može se to naučiti za godinu dana. To je nešto što se uči od malena.

Moji roditelji nikad nisu slavili, nikad nisu išli u crkvu. Crkve nije ni bilo u Bosanskoj Krup. Srušena je i zapaljena '41. godine i nikad se više nije ni izgradila. Bila je katolička i bila je džamija. Pred sami rat, kad su krenule stranke, onda je crkva urađena, ali samo je ozidana i pokrivena, uopšte nije ni služila svrsi jer se u tome i zaratilo. Tako da ja od vjere ne znam ništa, moji roditelji ne znaju, jer oni su te generacije ratne. Sad moj sin ima vjeronauku u školi. Ja sa njim učim o vjeri, čitajući zajedno sa njim o početku stvaranja svijeta, vjere, slave. I sve je to zabavno, ali ne treba nikog siliti ni na šta. Ako ko hoće, on će se sam opredjeliti.

Neki političari su potencirali da je do rata došlo zbog različitih religija, jer znaju gdje je narod najslabiji. Pa, nije bilo familije da nije bila izmješana, da nemaju Muslimana i Hrvata u familiji. Ja mislim da u cijeloj Jugoslaviji familije takve nije bilo. Svi smo mi imali u porodici neku drugu vjeru. Moje gledanje na druge religije nije promjenjeno zato što je bio rat. Za mene su ljudi i dalje ljudi. Ono što smo mi izgubili, izgubili su i oni. Niko nije pobijedio, svi smo isti. Nisam nikog bliškog izgubila da bih osjećala neku mržnju, jednostavno osjećam samo žalost. Žao mi je svijetu.

Za mene je budućnost samo u privredi. Ako ne krene privreda, nema šanse da opstanemo. Ova će pomoć stati kad tad. Rat je završio, četvrta godina je kako je mir. Ja sa čudim i tim organizacijama koje još uvijek šalju. Pa, rat je završen, ljudi moji, i na druge strane treba pomoći. Mi se još uvijek ložimo gore po skupštinama i sjednicama, još uvijek mi ne damo njima za pravo, oni nama, još se uvijek prepiremo, svađamo. U stvari, običan narod nit' ima posla, nit' ima neke budućnosti. Ja kažem, ne moraju oni mene smjestiti odavde, nek mi daju poso, ja ću sama sebi da tražim budućnost. Ja kad imam poso i egzistenciju neku sigurnu, ja ću otići privatno da stanujem il' ću nešto napraviti. Ja mislim da bi ljepše djeca, kad bi im se dalo da se igraju i da odluče, da bi oni puno ljepše uradili nego ovi gore. Ljepše pričaju oni nepismeni na pijaci, nego oni gore kad ih slušaš. Sve mi se zgadilo. Iako sam izašla na ove zadnje izbore, ja mislim da ni na jedne više neću izaći. To je čisto gubljenje vremena.

Za mene je onaj život u staroj Jugoslaviji bio pravi. Ovo još uvijek nije konačno. Još uvijek Republika Srpska nije Republika Srpska, Federacija nije Federacija, još se uvijek tretira neka BiH, neka zajednička u kojoj svi imamo pravo. U stvari, nemamo nikakva prava. Sve nešto demokratska...Šta mi od toga imamo?! Nemamo ništa. Sve nam je isto. Za ove četiri godine kako se rat završio, nama se ništa promjenilo nije.

Ja mislim, nisam baš toliko pametna, nisam ni političar, da treba da ostane ovako kako je: Republika Srpska i Federacija. Neka ima nekakva granica i nek se zna šta kome pripada. A to, hoćemo li mi vremenom uspjeti da se između sebe pomirimo, da tako kažem, i da nastavimo neki normalan život, to da se prepusti ljudima. Jer normalno je, njima su ostale kuće na srpskoj strani, nama su ostale na muslimanskoj, da sve prepusti narodu. Ja ako želim da se vratim, ja ću se vratiti, ako želim da to prodam, da se omogući da se proda, da se izvrši neka zamjena. Da se to završi, nekako izmješa, a ne da to bude sve na silu nešto. Sila nije ništa dobro donijelo. Ja mislim da sve se može na neki normalan, ljudski način riješiti, sa nekim razgovorom, da to puno više pomaže, nego iz ljute glave i pod moranjem.

Moje lične nade i želje za vlastitu budućnost, to je neki normalan život. Ne moraju oni meni ništa dati što se tiče smještaja. Ja znam da se to neće desiti nikada. Neće nam niko napraviti ništa i dati i reći, evo, gospodine, ovo je tvoja kuća, evo ti ključevi. Pa, toga nema, nego samo što čovjek sam sebi organizuje i što sam uspije da će to tako biti. Ne pada ništa s neba.

Jedina poruka koju bih ja rekla je da nikad rata ne bude nigdje, ni u jednoj zemlji. Da ljudsko bude ono gornje, pa onda sve ostalo, i vjera i religija i sve ostalo. Što ne bi želio sebi da ne želi drugim. Ja mislim da je to prava stvar.